

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נא-נב, תש"ס-תשס"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

נתן וסרמן

אנציקלופדיה זוטא לשונות השמיות

Sh. M. Paul, M. F. Stone & A. Pinnick (editors), *Al Kanfei Yonah*,
Collected Studies of Jonas C. Greenfield on Semitic Philology,
Brill: Leiden-Boston-Köln and the Hebrew University Magnes Press:
Jerusalem 2001, vol. I, II; x + 1005 pp.

יונה גרינפילד, ג'ונס בפי מכיריו, שימש עד מותו בטרם עת בשנת 1995 כפרופסור לשפות שמיות עתיקות באוניברסיטה העברית בירושלים. כמורה באוניברסיטה, כחבר באקדמיה הישראלית למדעים וכשותף בוועדה לפרסום מגילות מדבר יהודה היה גרינפילד מעמודי התווך של המחקר הלשוני בשפות השמיות בארץ ובעולם, חוקר אשר מחקריו התפרשו על פני רבות מן השפות השמיות: בראש וראשונה ארמית לניביה השונים, אך גם אוגריתית, פניקית, אכדית, עברית מקראית, נבטית ולשון חז"ל. שש שנים לאחר מותו נאספו רוב המאמרים שפירסם באכסניות שונות – מעל מאה במספר – בשני כרכים המחזיקים יחדיו מעל לאלף עמודים.

את המאמרים השונים – שרבים מהם נכתבו עם חוקרים אחרים, עדות ברורה להערכה ולאמון שרחשו לו עמיתיו – חילקו עורכי הקובץ לחמישה שערים: מחקרים בארמית עתיקה ובארמית ממלכתית; מחקרים בארמית בתר-ממלכתית; מחקרים בספרות היהודית של בית שני; מחקרים בלשון המקרא ובלקסיקוגרפיה מקראית ומחקרים הנוגעים לשונות של תרבויות המזרח הקדום בזיקתן למקרא. לא ניתן לסקור כאן ולו עשירית מנהר זה של דעת אשר זרם והפריה את גדותיו, ולכן אציין כאן רק כמה מתחומי התעניינותו הבולטים של גרינפילד.

* סקירה זו התפרסמה לראשונה ב"הארץ", "תרבות וספרות", ביום כ"ט בתמוז תשס"א (20 ביולי 2001).

הטקסט הארמי המכונה "משלי אחיקר" היה לגרינפילד מוקד למחקר מתמשך, והוא בחן אותו לאור ספרות החכמה במזרח הקדום, בעיקר זו האכדית. מילים איראניות שחדרו לארמית ולעיתים גם לעברית (כגון אמרכל) היו תחום נוסף שמחקריו עסקו בו.

באשר לארמית העתיקה, המוכרת מכתובות מונומנטליות כמו הכתובת הדו־לשונית מתל־פח'ירה הכתובה אכדית-ארמית, היו עבודותיו של גרינפילד (יחד עם אהרן שפר) משמעותיות במיוחד. כמה וכמה מעבודותיו עסקו בנוסחאות משפטיות המצויות בכתובות, גיטין, צווי ירושה או חוזים מדיניים, בעיקר אלה שהתגלו בכתובות ארמיות ופניקיות, במכתבי יב שבמצרים ובתעודות מדבר יהודה. גם שאלות הנוגעות לפנתיאון ולדת המזרח הקדום נדונו במחקריו של גרינפילד, כמו דמותו של האל רימון הארמי וגלגוליו השונים (מקדש האל רימון, או הדד, בדמשק, הפך בתקופה ההלניסטית למקדש זאוס הדמשקאי. על חורבותיו של זה הוקמה בתקופה הביזנטית קתדרלת סן ג'ון, אשר שימשה בהמשך בסיס להקמת המסגד האומאי הגדול בעיר).

עניינו של גרינפילד בספרות ובשירה בלשונות השמיות ידוע אולי פחות, אך הכרכים שלפנינו מציגים גם את עבודותיו בתחום זה, ובהן נבדקות כמה מהטכניקות הסגנוניות בשירה המקראית ובמנדעית. גם הלשון המאגית, בעיקר זו המופיעה בקערות כישוף מנדעיות, היו נושא לעבודותיו.

מחקריו של גרינפילד עסקו כמעט בכל רובדי התיאור הלשוני (אולי מלבד הרובד המורפולוגי): הרובד הפונולוגי, שבו בחן את כללי מעתק ההגאים בין לשונות שמיות אחיות; הרובד הסמנטי, שבו בדק שדות סמנטיים מוגדרים, כמו הפעלים הארמיים שעניינם רחיצת הגוף וניקיונו; רובד חלוקת הניבים הפנים־לשונית, שבו התמקד בדיאלקטולוגיה ארמית; והרובד הסוציו־לינגוויסטי, שבו דן בעיקר בשאלת הדו־לשוניות במאמרו החשוב על סופרים, שיטות כתב ולשונות באימפריה האשורית, מאמר מפתח להבנת תופעת הדו־לשוניות בתקופה זו, ובסדרת מאמריו על הכתובת הדו־לשונית מתל־פח'ירה שהוזכרה לעיל.

תחום האטימולוגיה היה יקר במיוחד ללבו של גרינפילד וגם בו תרם רבות. מאמריו העוסקים בגיזרון (המפתיע לעתים) של מילים שונות הם מופת לדיון שקול ומדוד בתחום שכה קל להיסחף בו אל מחוזות הטעות המביכה. "לקסיקוגרפיה סמנטית משווה" היא אולי ההגדרה המתאימה ביותר למחקריו בשטח זה, אשר נסובו, בין השאר, על שורשים שמיים כגון גע"ש, דל"ף, טר"ד, לה"ק, פת"ק, קנ"ט ועוד. מעניין כי גרינפילד, שלא היה דרשן באופיו ולא נטה לכתיבה מתודולוגית־תאורטית, הקדיש מאמר מתודולוגי

מובהק דווקא לתחום האטימולוגיה. מאמרו Etimological Semantics המופיע בכרך השני, הוא מאמר חובה לכל מי (ויש רבים כאלה) שנמשך למדרון חלקלק זה בבחינת "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם..." משפטי הפתיחה של מאמר זה הם מופת של צניעות מחקרית ויושר לב.

כפי שמוכיחה סקירה קצרה ולא ממצה זו, תחומי מחקריו של גרינפילד היו כה רחבים עד כי קשה למעשה למצוא תחום במחקר השפות השמיות העתיקות שסקרנותו הפילולוגית לא פנתה אליו. חמישים העמודים שמחזיקים את מראי המקום לציטטות המרובות שנוכרו במאמריו השונים, כמו גם רשימת כלל המילים שגרינפילד דן בהן, מעידים יותר מכול על רוחב ענפיו של אילן גדול זה. שני הכרכים שלפנינו הם אוצר בלום של חכמה ודעת לכל תלמיד, חוקר ובר־אוריין בתחומי המקרא, הלשונות השמיות ותרבויות המזרח הקדום, והם הופכים, באמצעות המפתחות המפורטים והערוכים היטב החותמים את הקובץ, לאנציקלופדיה זוטא לחקר הלשונות השמיות העתיקות ותרבויות המזרח הקדום.